

Епонімна незбіжність крізь призму перекладу

М. А. Сайко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: mykhailosaiko@gmail.com

Paper received 14.03.20; Accepted for publication 02.04.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-225VIII67-13>

Анотація. У запропонованій розвідці запроваджується категорія епонімної незбіжності, що є вислідом спостереження практики залучення відмінних епонімів до різномовних термінологічних систем, зокрема медичної. Епонімна незбіжність вважається природним з'явищем, що спричинене етноцентризмом, термінологічним патріотизмом, а також різнобічним трактуванням історії розвитку науки. У статті визначені поняття епонімної незбіжності, термінологічного патріотизму, продемонстровано відмінні епонімні терміни у різномовних термінологічних стандартах медичної термінології.

Ключові слова: переклад, медична термінологія, епонімні терміни, епонімна незбіжність, термінологічний стандарт

Вступ. Досліджування стану та позиціонування епонімів серед інших термінів в національних медичних терміносистемах є однією із засадничих передумов до створення злагодженого термінологічного стандарту. Питання епонімів неодноразово порушувалося у розвідках як чужоземних, так і українських мовознавців та термінологів, однак крізь призму перекладового термінознавства воно досі не розглядалося. Саме тому автор цієї розвідки вбачає потребу, беручи до уваги здобутки його попередників, висвітлити категорію епонімної незбіжності у системі координат перекладового термінознавства та національних терміносистем. Нагальність вивчення цього питання полягає не в наслідуванні світових тенденцій термінознавства, однак в ухвалюванні відповідних рішень щодо відтворення чужоземних епонімних термінів мовою перекладу. Ось чому кількість досліджень у світі, присвячених порушуваному питанню, постійно зростає, а особливо з 50-тих років минулого століття [6, с. 1633]. Знаково, що дискусії у наукових колах щодо епонімних термінів тривають і досі.

Стислий огляд публікацій за темою. Вицвітом дискусії щодо (не)доречності вживання епонімних термінів слугувала особливо стаття під назвою «*Should eponyms be abandoned?*» в журналі *British Medical Journal*, що є свого роду науковою суперечкою між прихильницею (Ю. Вітворт) та суперечниками (А. Войводт, Е. Маттесон) епонімних термінів. Останні вважають, що епонімним термінам бракує точності, вони спричиняють плутанину та перешкоджають розвиткові будь-яких наукових обговорень. Навіть більше, вони не відображають першости щодо наукового відкриття [11, с. 424]. Обстоювання необхідності епонімних термінів аргументовано у статті тим, що вони є відбитком медичної традиції та культури в нашій історії [9, с. 425].

Українські вчені дуже швидко підхопили ідею зважування аргументів (не)доречності вживання епонімних термінів, potwierджуючи, «що вони не сприяють розумінню понять, які позначають» [1, с. 57], перевантажують медичний термінофонд [5, с. 63], а також, що вони, будучи громіздкими, «створюють додаткові синонімічні ряди, важко транслітеруються і транскрибуються» [4, с. 51]. Водночас М. Дзюба доходить висновку, що епонімні терміни задовольняють ключові вимоги до терміна, адже вони стислі, їм притаманна прихована вмотивованість, тенденція до однозначності та інтернаціональності [1, с. 62]. Одразу постає запитання: хто є законодавцем такої вимоги як інтернаціональність термінів? Примітним у цьому контексті стане твердження

відомого радянського (згодом – російського) термінознавця В. М. Лейчика. Аби перекладом не викривити змісту написаного, пропоную подати цитату мовою первотвору: «*медицинские термины-эпонимы запрещены Всемирной организацией здравоохранения, но фактически употребляются в практике лечения*» [2, с. 202]. Одразу необхідно констатувати, що жодна організація не має права втручатися до внутрішніх процесів національного терміноутворення, однак може давати поради.

Мета цієї розвідки полягає у виокремленні та описові нової для перекладового термінознавства категорії, що автор цього дослідження пропонує називати **епонімна незбіжність**.

Матеріали та методи. Об'єктивність результатів розвідки може забезпечити розслід лише стандартизованих епонімних термінів, саме тому матеріалом для неї слугують англійський варіант «*Міжнародного класифікатора хвороб*» (ICD-10) [7], його німецький [8] та український (МКХ-10) [3] офіційні переклади. Розвідку здійснено за допомогою низки метод: *емпірична метода*, що полягає в роботі з джерельною базою, зокрема з медичними термінологічними стандартами; *структурно-компонентний розслід*, що уможливує констатування факту існування з'явища епонімної незбіжності; *порівняльно-зіставна метода*, що передбачає системне порівняння стандартизованих термінів різномовних термінологічних систем.

Результати та їхнє обговорення. У межах цього дослідження необхідно чітко означити вивчувану категорію. Отже, **епонімний термін** – це термін, що містить власну назву або утвореного від неї апелятива. Таке означення є коротким та не містить жодних суперечностей. Без пересади можна стверджувати, що не завжди власна назва, на основі якої утворено терміна, стосується винятково до імені людини. Яскравим прикладом може слугувати термін з МКХ-10 **гарячка Західного Нілу**, у якому його топонімний складник **Західний Ніл** обертається на епонім (або ж епотопонім). Також можна стверджувати, що епонімним терміном не завжди є словосполучення, особливо ж коли йдеться про ті терміни, твірним елементом яких виступають апелятивовані (деонімізовані) власні назви. Прикладами таких термінів є **бабезіоза** (на честь В. Бабеша), **бруцельоза** (на честь Д. Брюса), **сальмонела** (на честь Д. Сальмона) тощо.

Наявність епонімних термінів у національних термінологічних системах засвідчує антропоцентричну парадигму будь-якої науки [4, с. 51]. Кожна країна, що спо-

відує принципи етноцентризму, завжди уславлюватиме винятково своїх учених-лікарів, присвоюючи термінам їхні імена. Не світова спільнота сприяє залученню епонімних термінів до міжнародних стандартів, однак кожна країна виборює право на визнання терміна, епонімізуючи його у власних інтересах. Саме тому, автор розвідки має відвагу стверджувати, що так званий *термінологічний патріотизм* (термін автора) є причиною зародження з'явища *епонімної незбіжності* (термін автора).

Термінологічний патріотизм – прагнення окремої країни до світового визнання здобутків та напрацювань винятково її вчених. **Епонімна незбіжність** – з'явище, спричинене етноцентризмом та термінологічним патріотизмом, що характеризується неоднорідністю епонімного найменування у різних національних терміносистемах.

Характерно, що кількість епонімних термінів, що містять імена дослідників окремої країни, та що спромоглися на світове визнання, потрапивши до міжнародних термінологічних стандартів, співмірна з рівнем етноцентризму цієї країни. Статистичним підтвердженням цієї думки є дані електронного словника медичних епонімних термінів Whonamedit [10]. Словник містить 3487 термінів, що були епонімізовані на честь вихідців з 61 країни (пораховано у лютому 2020 року). Відсоткове корелювання епонімних термінів з відповідними країнами засвідчило, що перші місця щодо кількості визнаних на міжнародній термінологічній арені відповідних епонімних термінів посідають ті країни, що мають чи не найперші економічні показники у світі, і які надалі торують шлях побудови національної держави: Сполучені Штати Америки (895 одиниць), Німеччина (677), Франція (469), Сполучене Королівство (375), Австрія (160), Італія (127), Швейцарія (107).

Автор цього дослідження вважає, що провадження дискусій щодо (не)доцільності залучення епонімних термінів до термінологічних систем є невинуватим, адже епонімні терміни є тим пластом медичної терміносистеми кожної мови, від якого, подібно до термінів латинського та грецького походження, жодна країна ніколи не відмовиться. Можливо лише те, що їхня кількість зменшиться в міжнародних класифікаціях, а тому і в національних. Характерно, що поряд із термінами, що їх подаватиме переклад міжнародних стандартів національними мовами, завжди існуватиме з'явище внутрішньомовної епонімної незбіжності: медична терміносистема міститиме такі епонімні терміни, що уславлюватимуть медиків відповідних країн. І навпаки, країни відмовлятимуться від уживання тих епонімів, що суперечать їхнім національним інтересам, або ж з інших причин.

Задля унаочнення результатів розвідки здійснено класифікацію опозицій епонімної незбіжності:

1. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін з епонімом національного походження замість чужоземного]»:

Код	Англійський термін [7]	Німецький відповідник [8]	Український відповідник [3]
E05.0	Graves disease	<i>Basedow-Krankheit</i> [Morbus <i>Basedow</i>]	хвороба Грейса
E75.4	Bielschowsky- <i>Jansky</i> disease (німець-чех)	Bielschowsky- <i>Dollinger-Syndrom</i> (німець-німець)	хвороба Більшовського-Янського

2. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін + новий епонімний термін з епонімом національного походження]»:

D69.3	Evans syndrome	Evans-Syndrom + <i>Werlhof-Krankheit</i>	синдром Еванса
-------	----------------	--	----------------

3. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін із додатковим епонімом національного походження в препозиції]»:

M35.6	Relapsing panniculitis [Weber-Christian]	Rezidivierende Pannikulitis, <i>Pfeifer-Weber-Christian-Krankheit</i> (німець-англійсь-американець)	рецидивуючий панікуліт [Вебера-Крісчена]
-------	--	---	--

4. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін із додатковим епонімом національного походження в постпозиції]»:

D58.0	Minkowski-Chauffard syndrome	Minkowski-Chauffard- <i>Gänsslen-Syndrom</i>	синдром Мінковського-Шоффара
D68.0	Von Willebrand disease	Willebrand- <i>Jürgens-Syndrom</i>	хвороба Вілленбранда
E75.4	Batten disease	Batten- <i>Kufs-Syndrom</i>	хвороба Баттена
G60.0	Charcot-Marie-Tooth disease	Charcot-Marie-Tooth- <i>Hoffmann-Syndrom</i>	хвороба Шарко-Мари-Тутса

5. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін з епонімом національного походження в препозиції]»:

D69.0	Henoch(-Schönlein) purpura	<i>Schoenlein</i> -Henoch-Purpura (останній – німець гебрейського походження)	пурпура Генوخа(-Шенлейна)
-------	----------------------------	---	---------------------------

6. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін із додатковим епонімом національного походження посеред інших]»:

E31	dystrophia myotonica [Steinert]	Curschmann-Batten-Steinert-Syndrom (німець-англійсь-німець)	дистрофічна міотонія (Штейнерта)
E76.0	Hurler syndrome	Pfaundler-Hurler-Syndrom (німець-німка)	синдром Гурлер

7. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін із додатковим епонімом чужоземного походження]»:

C96.0	Letterer-Siwe disease	<i>Abt</i> -Letterer-Siwe disease (американець-німець-швед)	хвороба Леттерера-Сіва
D69.1	Glanzmann disease	Glanzmann-(Naegeli-) Syndrome (швейцарець-швейцарець)	хвороба Гланцманна

8. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін із вилученим структурним епонімом]»:

A.85.8	Von Economo- <i>Cruchet</i> disease (австрійсь-француз)	Economo-Enzephalitis	хвороба Економо-Крюше
--------	---	----------------------	-----------------------

9. Опозиція «[епонімний термін]: [епонімний термін зі зміненою послідовністю епонімів]»:

G90.2	Bernard(-Homer) syndrome (француз-швейцарець)	Homer-Bernard-Syndrom (швейцарець-француз)	синдром Бернара(-Горнера)
-------	---	--	---------------------------

10. Опозиція «[епонімний термін]: [загальний термін + епонімний термін]»:

C14.2	Waldeyer ring	Lymphatischer Rachenring [Waldeyer]	глоткове кільце Вальдейєра
C30.1	Eustachian tube	Tuba auditiva [Eustachio]	слухова труба

11. Опозиція «[загальний термін]: [загальний термін + епонімний термін чужоземного походження]»:

C18.0	Pleocaecal valve	Pleozäkklappe, Bauhin-Klappe (швайцарець)	ілеоцекальний клапан
G37.4	Subacute necrotizing myelitis	Subakute nekrotisierende Myelitis, Foix-Alajouanine-Syndrom (француз-француз)	підгострий некротизуючий мієліт
Q78.1	Polyostotic fibrous dysplasia	Polyostotische fibröse Dysplasie, Jaffé-Lichtenstein-Syndrom (американець-американець)	поліостозна фіброзна дисплазія

Порівняльно-зіставний розвід засвідчив етноцентризм та термінологічний патріотизм укладачів та перекладачів німецького варіанту МКХ-10, що спричинилися до зародження епонімної незбіжності (опозиції 1-6, можливо, навіть 8 і 9). Подекуди розглядуване з'явище зумовлене іншими (історичними) чинниками (опозиції 7, 10, 11), що потребують детального вивчення. Можна припускати, що таке ж з'явище спостерігалось б, якби здійснювалося б зіставлення перекла-

дів МКХ-10 іншими чужоземними мовами. Що ж стосується до українського перекладу, зокрема епонімних термінів, то можемо висновувати, що фактично єдиним способом відтворення англійських термінів є транслітерація. У цьому контексті необхідно зауважити, що значну кількість епонімів було транслітеровано з помилками, тому відповідні епонімні терміни можна правно вважати термінологічними симулякрами.

Висновки. Отже, беручи до уваги результати здійсненого порівняльно-зіставного розвіду епонімних термінів, можемо правно висновувати: (1) Термін епонімна незбіжність, що його запроваджує до наукового дискурсу автор цієї розвідки, є вислідом спостереження практики залучення відмінних епонімів до різномовних термінологічних систем, зокрема медичної. (2) *Епонімна незбіжність* є природнім з'явищем, що спричинене етноцентричністю, термінологічним патріотизмом, а також різнобічним трактуванням історії розвитку науки задля популяризації національних здобутків. (3) За результатами порівняльно-зіставного розвіду було визначено 11 опозицій епонімної незбіжності. За ономасіологічними групами відповідників в офіційному перекладі англомовного МКХ-10 німецькою мовою епонімні терміни можна класифікувати так: 1) епоніми національного походження (опозиції 1-6); 2) епоніми чужоземного походження (опозиція 7); 3) епоніми зі зміненою структурою (опозиції 8-9); 4) варіативні епоніми зі зміненою термінологічною структурою (опозиції 10-11).

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба М. М. Епонімічні найменування в українській науковій термінології. Українська мова, 2010. № 3. С. 55–63.
2. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 3-е. М.: Издательство ЛКИ, 2007. 256 с.
3. Міжнародна статистична класифікація хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я. Десятий перегляд. Укр. переклад у 3 томах. К.: Здоров'я, 1998.
4. Томка І., Рак О., Легкун Г. Проблеми перекладу французьких медичних термінів-епонімів на українську мову. Актуальні питання суспільних наук та історії медицини, 2016. № 4. С. 51–55.
5. Цісар Н. До питання про варіантність і нормативність вторинних медичних найменувань. Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». Сер. «Проблеми української термінології», 2009. № 648. С. 61–65.
6. Guillaume Cabanac. Extracting and quantifying eponyms in full-text articles. Scientometrics, Springer Verlag, 2014. Vol. 98 (n° 3). P. 1631–1645.
7. International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (ICD-10). Version: 2016. Mode of access: <https://icd.who.int/browse10/2016/en>.
8. Internationale statistische Klassifikation der Krankheiten und verwandter Gesundheitsprobleme. 10. Revision. Mode of access: <https://www.icd-code.de/>.
9. Whitworth J. A. Should eponyms be abandoned? No. British Medical Journal, 2007. V. 335(7617). P. 425.
10. Whonamedit. Dictionary of medical eponyms. Mode of access: <https://www.whonamedit.com/>.
11. Woywodt A., Matteson, E. Should eponyms be abandoned? Yes. British Medical Journal, 2007. V. 335(7617). P. 424.

REFERENCES

1. Dzyuba M. Eponymic nominations in Ukrainian scientific terminology. Ukrainian language, 2010. № 3. P. 55–63.
2. Leychik V. M. Terminology science: object, methods, structure. 3rd ed. M.: LKI, 2007. 256 p.
3. International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems. Ukrainian transl. in 3 vol., K. VT «Zdorovia», 1998.
4. Tomka I., Rak A., Lekhkun H. The problems of translation of French medical eponyms into Ukrainian. Topical issues of social sciences and history of medicine. 2016. № 4. P. 51–55.
5. Tsisar N. The question of variance and regulation of secondary medical nominations. Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series «Problems of Ukrainian terminology», 2009. № 648. P. 61–65.

Eponymic discrepancy through the prism of translation

M. Saiko

Abstract. The suggested research introduces the category of the eponymic discrepancy. This phenomenon derives from the integration of the conjugated eponyms to multilingual terminological systems, in particular the medical one. Eponymic discrepancy is considered to be a natural phenomenon resulting from ethnocentrism, terminological patriotism and various interpretations of the science history. The article defines the terms «eponymic discrepancy», «terminological patriotism» as well as demonstrates the conjugated eponymic terms in the multilingual benchmarks of the medical terminology.

Keywords: translation, medical terminology, eponymic terms, eponymic discrepancy, terminological standard.